

Постать православного письменника-апологета Івана Вишенського у творчості І. Франка

У статті розглядається творчість Івана Франка в загальнокультурному аспекті. Художнє втілення історії, певні часові зрізи, героїчні події, знакові постаті, знаходимо у його художній спадщині. Звернення митця до праць таких духовних авторитетів як афонський подвижник, впливовий духовний письменник-полеміст, палкий поборник православної віри, Іван Вишенський, є свідченням постійного пошуку мислителя, прикладом виняткової глибини його таланту та високого рівня культури.

Ключові слова: слово, мова, православна віра, духовна культура, мовотворчість.

Natalia Mekh

The figure orthodox writer and apologist Ivan Vyshensky in the works of Franko

The article deals with linguistic creativity Ivan Franko general cultural aspect. Art history embodiment, certain sections of time, heroic events, iconic figures found in its artistic heritage.

Well-known artist and the words "Academy of Sciences in one person" (as defined Malaniuk) – Ivan Franko was a pioneer, discoverer of new ways that led to the rise of Ukrainian culture and science.

In the development of Ukrainian literature and public opinion end XIX – early XX centuries Franko played a leading role. It marked the beginning of a new period in Ukrainian literature after Taras Shevchenko. Along with Shevchenko in Ukraine there was a separate branch of knowledge – Franko, bringing together literary critics, broadcasters, critics, historians, ethnographers, folklorists, philosophers, economists, sociologists.

In the years of independence Ukraine have an opportunity to examine the legacy of Ivan Franko is not ideological, and general cultural aspect, which would no absolutisation a single approach to the study of the works of the artist at the expense of broader philosophical reflection Franko anthropological problems.

Appeal to the works of the artist's spiritual authority as Athos ascetic, an influential spiritual writer, polemicist, an ardent advocate of the Orthodox faith, Ivan Vyshensky is a testament to the constant search thinker, an exceptional example of the depth of his talent and high level of culture.

Key words: word, language, Orthodox religion, spiritual culture, linguistic creativity.

Наталія Мех

Личность православного писателя-апологета Ивана Вышенского в творчестве И.Франка

В статье рассматривается творчество Ивана Франка в общекультурном аспекте. Художественное воплощение истории, определенные временные срезы, героические события, знаковые фигуры, находим в его художественном наследии. Обращение художника к трудам таких духовных авторитетов как афонский подвижник, влиятельный духовный писатель-полемист, ревностный защитник православной веры Иван Вышенский, является свидетельством постоянного поиска мыслителя, примером исключительной глубины его таланта и высокого уровня культуры.

Ключевые слова: слово, речь, православная вера, духовная культура, языкотворчество.

Знаний художник слова та «академія наук в одній особі» (за визначенням Є. Маланюка) – Іван Франко був новатором, відкривачем нових шляхів, що вели до злету української культури та науки.

У розвитку української літератури та громадської думки кінця XIX – початку XX століть Франкові належить провідна роль. Він знаменував початок нового періоду в українській літературі після Тараса Шевченка. Поряд із шевченкознавством в Україні виникла окрема галузь знань – франкознавство, що об'єднала літературознавців, мовників, мистецтвознавців, істориків, етнографів, фольклористів, філософів, економістів, соціологів.

У роки незалежності України з'явилась можливість розглядати спадщину І. Франка не в ідеологічному, а в загальнокультурному аспекті, де була б відсутня абсолютизація якогось одного підходу у вивченні творчості митця на шкоду широкому філософському осмисленню Франком Радянське літературознавство розглядало творчість письменника з позицій соціалістичного реалізму. Було прийнято вважати І. Франка непримиренним та войовничим у ставленні до релігії. З нього зробили класичного вченого-атеїста, у якого існувала чітка наукова система поглядів на виникнення релігії, зокрема християнства, її антисупільні моральні заповіді й домінуючі соціальні основи.

Насправді, на думку сучасних дослідників (Л. Филипович та ін.), Франко розглядав людину в системі релігійних відносин, приділяв багато уваги саме особистості. Євген Сверстюк наголошує, що «віра і в призначення, і в творчість Духа, і в силу Духа супроводила Івана Франка все життя. Це було першою аксіомою, яку він виніс зі світу дитинства, де про аксіоматичні істини не сперечалися.

Суперечності обступили юнака при виборі своєї «вузької дороги»...»¹. І далі автор розмірковує, пор.:

«З натури поет був ідеалістом і релігійним, скажімо, пантеїстом, дарма що глушив той глибинний голос раціоналізмом і антиклерикальними ескападами»².

«Утім хоч як закидали Франкові його сучасники брак віри і страху Божого в помислах, вони не могли б закинути його відступництва і поклоніння ідолам. Навпаки, він розвінчує нових безбожних ідолів марксистської тоталітарної «народної держави» і впору застерігає перед «формальною релігією, основою на догматах ненависті та класової боротьби».

Ніхто не закине Іванові Франку втрати любові до ближнього і до рідного краю – після усіх його діл і творів на цю тему. А хіба це не релігія серця?

Усе життя Франко проніс, як релігію, народницьку любов і проповідь духовного піднесення людини – Вічний революціонер – Excelsiot – Semper tiro – До світла...

*Хто вас хлібом накормить, той враз
З хлібом піде до гною,
Та хто духа накормить у вас,
Той зіллється зо мною.*

Отже, у нас з'явився поет і мислитель, який духом кормив цілі покоління і був настільки високий, що його не могли заховати від народу раби матеріалізму»³.

Поема «Іван Вишенський» є красномовним свідченням широких філософських поглядів Івана Франка, його глибокого розуміння людської природи і, разом з тим, постійних сумнівів, що роздирають, розшматовують митця. На думку деяких дослідників (Донцова Д., Чехович К. та ін.), Франко балансував між вірою та раціоналізмом. І йому ще не вдалося, на момент написання 1900 році поеми, збагнути «високий аскетизм» Середньовіччя та відчуті силу і вплив палкої молитви віруючого серця.

І. Франко звертається у творі до постаті духовного авторитета українського народу, відомого письменника-полеміста, афонського подвижника Івана Вишенського. Відзначимо, що 28 липня цього року відбулося прославлення письменника-апологета у лику святих Українською Православною Церквою. Творчість преподобного, який 40 років провів на Афоні, формує зв'язок між часовими зрізами нашої культури та має велике значення для збереження

¹ Сверстюк Є.О. Світлі голоси життя. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2015. – С. 156.

² Там само. – С. 163.

³ Там само. – С. 165.

греко-візантійських православних духовних цінностей в українському культурному просторі.

Іван Вишенський – один з провідних духовних авторитетів, антиуніатський полеміст і публіцист, що відіграв важливу роль у протистоянні польсько-католицькій експансії, зміцненні й захисті православної віри. Його твори були необхідні у важкий період для православних, які у той час перебували під владою католицької Речі Посполитої.

У поемі Франка знаходимо ілюстрацію складних історичних умов, у яких опинився православний український народ, пор.:

*«Старцю чесному Івану,
що в Афонській самотині
шлях важкий, тісний верстає,
шлях показаний Христом,*

*православні з України,
зібрані у місті Луцьку
на братерську пораду,
шлють благання і привіт.*

*Богу дякуєм святому,
що про нас не забуває
і важкій нам спокуси
шле для нашого добра.*

.....
*Ласкою його святою
й молитвами богомольців
стоїмо ще твердо в вірі
і не тратимо надій.*

*Б'ють на нас і явно, й тайно
вороги непримиримі,
напасті, і брехні, й зради
нас підкопують і рвуть.*

*Відреклись нас сильні світу –
і князі, і воєводи, –
кинули Христове стадо,
[за мамоною біжать.*

*Наші пастирі духовні
поробилися вовками,
шарпають Христове стадо]
і отруту в душі ллють*

«Іван Вишенський»⁴.

Михайло Грушевський, щодо того історичного зрізу, коли жив і творив Іван Вишенський, відзначає наступне: «Були тоді в великій тривозі всі, кому близьке було добро України. Особливо їх тривожила справа православної віри, за яку боролися вони, як за перший знак української народности. .. Уніяти все в більшу смілість приходили й усе більше людей до них приставало, навіть з учених духовних. Не було ані перед тим, ані потім короля, який би так слухав ся католицьких ксьондзів та єзуїтів та старався так викорінити православну віру, як тодішній польський король Жигимонт III: всякі насильства над православними дозволяв робити, церкви православні запечатувати й відбирати, духовних арештувати. .. Однак сила, яка ще була на Україні, – се була козаччина, тому й православні брацтва, духовні, міщане, пани-недобитки починають звертатись до козаків у всяких українських справах, чи що до віри, чи що до иньшого. .. Тепер стають вони оборонцями цілого українського, – або як тоді ще казали – руського народу. А що тоді найважливішою національною, всенародною справою вважалась оборона православної віри, що була, як я сказав, мовби знаком української народности супроти польської, то козаки дуже завзято боронять православну віру від уніатів»⁵.

Особливо гріховною вважає Іван Вишенський тодішню Річ Посполиту: «Где бо нині в Лядській землі віра? Где надіжда? Где любов? Где правда і справедливість суда? Где покора? Где евангельские заповіді? Где апостольская проповідь? Где святих закони?...»⁶.

Вкрай зацікавлена в «поширенні уніатства серед православних – підданих Речі Посполитої, королівська влада не перебирала засобами у зміцненні сили та впливу уніатських священиків.

Українська шляхта виступала проти унії нерішуче й мляво, а письменники-полемісти (з-поміж яких особливо вирізнявся своїм талантом Іван Вишенський) і братства одразу ж зайняли у відношенні до неї непримиренну позицію. В 1614 р. уніатський митрополит Іосиф Рутський змушений був визнати: «Великою

⁴ Франко І.Я. Твори: в 3 т. – К.: Наук. думка, 1991 – Т. 1. – С. 515-516.

⁵ Грушевський М. Про старі часи на Україні. Коротка історія України (для першого початку). – К.:АТ «Обереги», 1991. – С. 40-41.

⁶ Українська література XIV – XVI ст. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 333.

перешкодою для унії є нове братство, засноване в Києві три роки тому схизматиками* (*Схизматами в Польщі називали звичайно православних) без дозволу короля... Якщо це братство не буде скасоване, то важко сподіватися на щось добре». Від початку XVII ст. на захист православної віри дедалі активніше ставало козацтво⁷.

До нас дійшло 16 творів старця. Три послання були написані ще до Берестейської унії: «Писание до всех обще, в Лядской земли живущих» (1588), «Извещение краткое о латинских прелестях...» (1588–1589) та «Новина, или Весть о обретении тела Варлаама, архиепископа Охридскаго...». Решту, тобто 13 творів, було написано вже після 1596 року. Найбільш відомі «Послання до князя Острозького та всіх православних», з настановою «стояти в православ'ї», «Послання львівському братству і до отця Іова, скитника Маркової пустелі», «Послання до решти відступників від православ'я Кирила, Іпатія і Рогози», де письменник-апологет суворо викриває духовенство, що відступило від православної віри.

Читаємо у поемі «Іван Вишенський» наступне:

*Тямлячи слова Христові:
царство божє – труд великий
і трудівники одні лиш
завойовують його, –*

*тямлячи таку науку,
що як пастирі нас зрадять,
треба нам, самому стаду,
про своє спасіння дбать, –*

*обмірковували разом,
як би нам від сеї бурі
хоч малесеньким оплотом
церкву божу захистить.*

*І прирадили зібрати
в одно огнище всі сили,
щоб велике спільне діло
поспівало і росло.*

*І отсе шлемо до тебе,
чесний батьку наш Іване,
своїх братчиків з благанням:
будь ти нашим стерником.*

*Поверни ти на Вкраїну,
загривай нас своїм словом,
будь між нами, мов та ватра
у кошарі пастухів.
«Іван Вишенський»⁸.*

Відзначимо, що духовний доробок Івана Вишенського, був не до кінця осмисленим та зрозумілим деяким дослідникам його мовотворчості. Адже вони намагалися розглядати послання подвижника у відриві від візантійсько-святоотецької, містико-ісихастської традиції, під впливом якої формувався світогляд апологета. І. Франко, високо оцінюючи постать Івана Вишенського, значення його мовотворчості, разом з тим, дозволяє собі, на думку Тамари Гундорової, «свавільно» присвоїти йому «раціоналістичні елементи самоаналізу». Дослідниця вважає, що І. Франко, поставивши героя на межі зіткнення патріотичної посвяти, з одного боку, та християнської аскези – з іншого, переносить на нього «власні почування» і «аж навіть свавільно будує характер Вишенського на свій взірць»⁹.

Франкові контексти ілюструють ці міркування, пор.:

*Се не божий шлях! Таж навіть
якби в рай ти так дістався,
а твій рідний край і люд твій
на загибель би пішов
«Іван Вишенський»¹⁰*

І далі читаємо у поемі, пор:

*І смертельна тривога
зціпила старече серце
і заперла дух у груди,
зимний піт лице покрив.
.....*

⁷ Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький (Соціально-політичний портрет). – 2-ге вид. – К.: Либідь, 1995. – С. 36.

⁸ Франко І.Я. Твори: в 3 т. – К.: Наук. думка, 1991 – Т.1. – С. 516-517.

⁹ Див. Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр. – К.: 2006. – С. 270.

¹⁰ Франко І.Я. Твори: в 3 т. – К.: Наук. думка, 1991 – Т.1. – С. 521.

*Ах, післанці з України!
В старця серце стрепенулось,
і в тривозі, і в нестямі
худі руки він простяг.*

*«Стійте! Стійте! Заверніться!
Я живу ще! По-старому
ще кохаю Україну,
решту їй життя віддам!»
«Іван Вишенський»¹¹.*

Досліджуючи твір «Іван Вишенський», Мельник акцентує увагу на позитивістських поглядах І. Франка, який ставить в «духовно-ієрархічному плані «діяння» вище «споглядання»...», поет, видається, не запримітив ще однієї дороги, що веде до національного спасіння, – дороги по вертикалі вгору. Остання – це й молитовний подвиг чернецтва за людей, за світ...»¹². Як бачимо, не дивлячись на поглиблення знань у царині ісихазму, у вивченні спадщини Отців Церкви, Франкові до кінця не вдається збагнути світогляд афонського подвижника. Проте, на думку Мельник, «феномен містичного фіналу «Івана Вишенського» є свідченням самозаперечення автора його гасію»¹³. На підтвердження цієї тези подаємо наступні рядки твору, пор.:

*Легко-легко так зробилось,
щезла дикая тривога,
ясна певність розлилася
у обновленій душі.*

*Ясна певність, що послухав
Бог отсе його благання,
що настала хвиля чуда –
просвітлення надійшло.*

*Те, чого він ждав так довго,
обдало його, мов легіт,
мов гармонія безмежна,
райські пахоці святі.*

*І він радісно піднявся,
і перехрестився тричі,
і благословив промінний
шлях, що скісно в море йшов.*

*Він нічого вже не бачив,
тільки шлях той золотистий
і ту барку ген на морі –
і ступив, і тихо щез.*

«Іван Вишенський»¹⁴.

Дослідження спадщини Івана Вишенського та історичної доби коли жив і творив православний письменник-апологет, безпосередньо або опосередковано вплинуло на формування світоглядних та культурних переконань Івана Франка. Звернення митця до праць таких духовних авторитетів, як афонський подвижник Іван Вишенський, є свідченням постійного пошуку мислителя та високого рівня його культури.

References

- Sverstyuk, E. (2015) *Bright voices lives*. – К. [in Ukrainian].
- Franko, I. (1991) *Works*: 3 t. – К. : Science. view, 1991 – Vol.1. [in Ukrainian].
- Hrushevsky, M. (1991) *About the old days in Ukraine. A Brief History of Ukraine (for the first start)*. – К. [in Ukrainian].
- Ukrainian Literature XIV – XVI century. (1988)* – К. : Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Smoliy, V, Stepankov, V. (1995) *Bohdan Khmelnytsky (Social and Political Portrait)*. – 2nd ed. – К. : Lybid. [in Ukrainian].
- Hundorova, T. (2006) *Franko not Mason. Franko and Mason*. – К. [in Ukrainian].
- Melnik, J. (2006) *Franko and Biblia Apocrypha: the 150th anniversary of the birth of Ivan Franko*. – Lviv. [in Ukrainian].

¹¹ Там само. – С. 521-522.

¹² Мельник Я. Франко й Biblia Апокрыфа: до 150-річчя від дня народження Івана Франка. – Львів, 2006. – С.198.

¹³ Там само. – С. 201.

¹⁴ Франко І.Я. Твори: в 3 т. – К.: Наук. думка, 1991 – Т.1. – С. 524.